

o'rtasida tug'iladigan farzandlarda jismoniy va psixologik jihatdan rivojlanishida nuqsoni bo'lishi mumkinligidan xabardorlik darajasini ham o'rganish va qancha respondent (qatnashuvchi, ishtirokchi) aynan qarindoshi bilan o'zaro nikohda ekanligini aniqlash lozim bo'ldi. Respondent(qatnashuvchi, ishtirokchi)larning nikohga kirishida asosiy qarorni kim qabul qilganligini (o'zi sevgani uchun mustaqil qaror qabul qilganmi, ota onasining xohish irodasi bilanmi yoki qarindoshlarining xohishiga ko'ra amalga oshirilganmi) o'rganish, farzandlar tug'ilishida davlat tomonidan moddiy qo'llab-quvvatlashning ta'siri qanday bo'lishini o'rganish, kelajakda yana nechta farzand (o'g'il va qiz bola) ko'rishni rejalashtirayotganliklarini o'rganish va farzandlar tug'ilishi orasidagi farqni aniqlash, reproduktiv xatti-harakatni baholash, abort qilish omillarini tahlil qilish va abortlar natijasida yuzaga keladigan qonuniyatlarni aniqlashdan iborat.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ushbu tadqiqotda respondent(qatnashuvchi, ishtirokchi) sifatida 140 ga yaqin kishilar ishtirok etdilar. Ushbu tadqiqotda ishtirok etgan respondentlarning barchasi Qashqadaryo viloyatining shahar, shaharcha va qishloqlarining aholisidirlar. Birinchi savol respondent(qatnashuvchi, ishtirokchi) larning yosh tarkibini aniqlashga qaratilgan edi.

1-jadval

Yosh toifalari	Foizda	Yosh toifalari	Foizda	Yosh toifalari	Foizda
18 yosh-gacha	1	19-24	4,3	25-29	10
30-34	13,7	35-39	20	40-44	14,3
45-49	11,5	50-54	11,4	50 yoshdan oshganlar	13

Jadval: Muallif tomonidan o'tkazilgan sotsial-demografik tadqiqotlarning natijasiga asosan tuzilgan.

Adabiyotlar

1. Бўриева М.Р. Рождаемость в Узбекистане. –Т.: «Фан», 1991.
2. Бўриева М.Р. Демография асослари. –Т.: «Университет», 2000, 157-б.
3. Бўриева М.Оила демографияси. –Т.: «Ўзбекистон», 1997, 44-б.
4. Бекмуродов М. Ўзбекистонда жамоатчилик фикри. –Т.: «Фан», 1999.
5. Бўриева М.Р. Ўзбекистонда оила демографияси. –Т.: «Университет», 1997.

REZYUME. Ushbu maqolada oila tushunchasi va uning o'rganish obyekti bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlardan kimlar taqdidot o'tkazilganligi, shuningdek, oila asosi BMTning ta'rifiga «Bir oila – butun insoniyat oilalarining birligidir», u jamiyatning kichik bo'g'ini, vatan ichra vatandir», - deya tavsif bergan. Qashqadaryo viloyati) «Oila» ilmiy-amaliy markazi bilan birgalikda «Oilda nechta farzand bo'lgani ma'qul» mavzusida ijtimoiy so'rovnoma natijalarining tahlili ham bayon qilingan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье были представлены понятие семьи и её объект исследования отечественными и зарубежными учеными, а также основные типы семьи, согласно определению ООН, «Семья – это единство всех человеческих семей» это маленькое звено общества, описывающее, что Родина — это Родина внутри. Также был представлен анализ результатов социального опроса на тему «Сколько детей лучше в семье» совместно с научно-практическим центром Кашкадарьинской области «Семья».

SUMMARY. In this article, the concept of family and its object of study were presented by local and foreign scientists, as well as the basis of the family, according to the definition of the UN, "A family is the unity of all human families", it is a small link of society, described that the homeland is the homeland within. The analysis of the results of the social survey on the topic "How many children is better in a family" together with the scientific and practical center of Kashkadarya region "Family" was also presented.

SUG'ORILADIGAN VOHA LANDSHAFTLARING DINAMIKASINI TADQIQ ETISH MASALALARI

M.G.Nazarov – *geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*

J.Sh.Poyanov – *tayanch doktorant*

Qarshi davlat universiteti

Tayanch so'zlar: dinamika, landshaft dinamikasi, antropogen dinamika, geotizim, invariant.

Ключевые слова: динамика, динамика ландшафта, антропогенная динамика, геосистема, инвариант.

Key words: dynamics, landscape dynamics, anthropogenic dynamics, geosystem, invariant.

Kirish. Barcha landshaftlar turli xil dinamik fizik-kimyoviy xossalarning asosiy omillari deb hisoblash mumkin, shu nuqtai nazardan olib qaraganda ular barqarorlik holatda bo'lishi bilan bir qatorda landshaftlarning dinamik muvozanati ham boshqa energiya oqimlarining

Respondent (qatnashuvchi, ishtirokchi)larning millati bo'yicha milliy tarkibini hisobga olishga qaratilgan savol bandiga muvofiq so'rovnoma ishtirok etganlarning millati bo'yicha ham natijalar olindi.

2-jadval

Millati	Foizda	Millati	Foizda	Millati	Foizda
O'zbek	75	Tojik	14	Qozoq	3
Turkman	6	Rus	1	Arab	1
Boshqa millatlar	1	-	-	-	-

Jadval: Muallif tomonidan o'tkazilgan sotsial-demografik tadqiqotlarning natijasiga asosan tuzilgan.

Anketalarni tahlil qilish jarayonida so'rovnoma qatnashgan respondent(qatnashuvchi, ishtirokchi)larning 40 foizi oliy ma'lumotli, 42 foizi o'rta maxsus ma'lumotli va 15 foizi o'rta ma'lumotli ekanligi ma'lum bo'ldi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, oliy ma'lumotli respondent (qatnashuvchi, ishtirokchi)lar orasida asosan pedagogika sohasi mutaxassislari ko'pchilikni tashkil qildi.

Xulosa, takliflar, tavsiyalar. Qashqadaryo viloyati oilalarining ijtimoiy demografik rivojlanishida tug'ilishni tartibga solish chora-tadbirlari quyidagilarni nazarda tutishi kerak:

- ✓ aholi sifatini oshirish, ayollarning umumiy va kasb-hunar ta'limi olishdagi faolligini oshirish;
- ✓ aholini ishga joylashtirish chora-tadbirlari hamda urbanizatsiyani rivojlantirish;
- ✓ respublika fuqarolarining turmush darajasi va sifatini oshirish;
- ✓ oila, mehnat jamoasi, shaxsning xatti-harakatiga davlatning ta'sirini kuchaytirish;
- ✓ oila va nikohni mustahkamlash va h.k.

Demografik siyosat konsepsiyasini amalga oshirish dasturi uchun davlat byudjeti, shuningdek, BMTning Aholishunoslik jamg'armasi va ayollar masalalarini rivojlantirish jamg'armasi hamda boshqa xalqaro moliya institutlarining mablag'lari ajratilishi maqsadga muvofiq.

kirib borishi bilan doimiy ravishda o'zgarib boradi. Shu sababli landshaftlarda tashqi va ichki muhit o'rtasidagi modda va energiyaning doimiy aloqalar mavjuddir.

Asosiy qism. Landshtafning komponentlar va uning morfologik qismlari muttasil aloqada bo'ladigan modda va

energiya almashinib turishi uning ichki tuzilishi nihoyatda murakkab ekanligini ko'rsatish bilan birga landshaft doimo harakatda, doimo o'zgarib, rivojlanib turadigan, o'ziga xos bo'lgan maxsus dinamik faoliyatda bo'lib turadigan moddiy tizim ekanligidan dalolat beradi. Har bir landshaftga o'z rivojlanishini barqarorlashtirib turuvchi dinamika xosdir [11:103].

Landshaft dinamikasi sifatida, ayni vaqtdagi mavjud bo'lgan geotizimlardan asta-sekinlik bilan va inson ta'sirida sodir bo'layotgan, hamda ularda turli xil o'zgarishlarni yaratayotgan umumiy jarayonlarni tushunamiz. Uning ta'kidlashicha, geotizim dinamikasi bu- landshaftdagi bir invariantga bo'ysingan o'zgaruvchan holatlar tushuniladi. [9:109]. Landshaftshunos olim V.V.Kozinning fikricha, dinamika, bu landshaftning paragen a'zolari o'rtasidagi ta'sir etish mexanizmidir deb uqtiradi [6:10-18].

A.G.Isachenko (1979) dinamika tushunchasiga quyidagicha ta'riflagan: dinamika bu –tabiiy geografik komplekslardagi o'zgarishlarni emas, balki avvalgi holatiga qaytadigan (odatda siklik) harakatdagi va uning tuzilmasida qayta qurishni keltirib chiqarmaydiganlarni tushunadi [4:57]. Shuningdek, Isachenko (1991) dinamika landshaft invariantiga misol bo'la oladi, unda landshaftning ma'lum bir vaqtda chidamlilik holati uning strukturaviy elementlarida namoyon bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda dinamika, bir invariant doirasidagi geotizimlar holatining almashinuvi, shu doirada invariantning o'zini almashinuvinini esa rivojlanish sifatida qarash mumkin. Landshaft dinamikasi va rivojlanishiga antropogen ta'siri yuqori bo'ladi. Ammo, insoniyat uning holatini sekinlashtira yoki kuchaytira olsada, ritmik o'zgarishini belgilab bera olmaydi yoki yarata olmaydi. Lekin, geotizimlar holatiga tashqi ta'sirning faolligi oqibatida inson uchun o'zgacha nomaqbul o'zgarishlar tendensiyasi kelib chiqishi mumkin [5:217].

Har qanday geosistema vaqt o'tishi bilan doimiy o'zgarishlarga duch keladi. Bunday o'zgarishlar rivojlanishiga ko'ra bir biridan tubdan farq qiladi, shu bilan birgalikda doimiy takrorlanadigan o'zgarishlar ma'lum vaqt oralig'ida sodir bo'ladi.

A.A. Makunina fikricha (1982) landshaft dinamikasi uning holatining aniq bir vaqt, ritm va sikllar oralig'idagi o'zgarishidir [7:16-22].

T.D.Aleksandrova va b. fikricha dinamika geotizimlarning rivojlanishga qadami, deb ta'kidlashadi. Bunda tuzilmalarda dinamik o'zgarishlar almashinuvi ro'y bermasada, shunga tomon asta-sekin o'zgarib boradi [2:46].

F.N.Milkov dinamikani landshaftshunoslikning asosiy masalalaridan biri, deb ta'kidlaydi. Uning fikricha landshaft dinamikasi – bu tabiiy-hududiy kompleksda sodir bo'layotgan funksional, fazoviy va strukturaviy o'zgarishlardir. F.N.Milkov landshaftdagi dinamika har xil bo'lganligi uchun 1) korologik dinamika (landshaft chegarasining o'zgarilishi bilan bog'liq), 2) tuzilish dinamikasi (landshaftning morfologik qismlari va ular orasidagi aloqalarning o'zgarilishi bilan bog'liq), 3) vaqt (zamon) dinamikasi (vaqt bilan bog'liq bo'lgan landshaftning o'zgarishlari) hamda 4) yo'nalgan (yo'nalishli) dinamika yoki rivojlanish dinamikasi (landshaftning bir tomonlama yo'nalgan o'zgarishlari) kabi turlarga ajratadi. Bular o'z navbatida genetik turlarga bo'linadi [8:179-185]. Bundan tashqari Milkov (1986) ta'monidan landshaft komplekslarining dinamik o'lchovi haqida quyidagicha fikr bildirib o'tgan. Dinamikaning tezligi landshaft majmuasidagi strukturaviy o'zgarishlar uchun zarur bo'lgan vaqtni aks ettiradi. U ilgari tavsiflangan tezlashtirilgan va kechiktirilgan fazalar va rivojlanish davrlari bilan bevosita bog'liqlidir (Milkov, 1986).

Landshaft dinamikasi va rivojlanishiga insonning xo'jalik faoliyatlari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ammo, insoniyat uning holatini yengillatishi yoki kuchaytira olsada, ritmik o'zgarishini belgilab bera olmaydi yoki barpo qilolmaydi. Biroq, geotizimlar holatiga tashqi ta'sirning jadalligi oqibatida inson uchun o'zgacha nomaqbul o'zgarishlar tendensiyasi rivojlanishi mumkin. Cho'l mintaqasi vohalarida landshaftlarning mavsumiy dinamikasi avvalo grunt suvlari sathining ko'tarilishi bilan birgalikda ro'y beradi. Yoz mavsumida grunt suvlari sathining yuqoriligi vegetatsiya davri davomida saqlanadi – apreldan avgustgacha, ba'zan sentabrgacha. Avval u yer, bu yerlarda (dog'simon), keyin yoz oxirlarida yoppasiga sho'rlanish kuzatiladi. Kuzda, qaysiki qishloq xo'jalik ekinlarini sug'orish to'xtagach, grunt suvlari sathi pasaya boradi. Eng past daraja oktabrdan dekabrgacha kuzatiladi. Bahorda atmosfera yog'inlarining hisobiga grunt suvlarining sathi yana ko'tariladi, may oyida esa yana pasayadi. Umuman atmosfera yog'inlari va sho'r yuvish hisobiga tuz pastki qatlama tomon ketadi. Shunday qilib, teskari jarayon kuzatiladi [10:59-60].

Landshaftda ro'y beradigan o'zgarishlarni vaqtda aniqlash juda murakkab. Turli kattalikdagi geotizimlarga xos bo'lgan maromli o'zgarishlar har bir muayyan landshaftdagi maromli o'zgarishlarga vaqt mobaynida mos kelmasligi mumkin. Bunday nomutanosiblik landshaftning komponentlari orasida ham, uning morfologik qismlari orasida ham mavjuddir. Chunki, ularning har biri o'ziga xos qonuniyatlar asosida harakatda bo'ladi va tashqi kuchlardan turlicha ta'sirlanadi hamda landshaft dinamikasi va landshaftning rivojlanishi tushunchalari bir-biriga yaqin bo'lib, landshaftlarda yuz beradigan dinamik o'zgarishlar yig'ilib, landshaftlarda evolyutsion o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Bu esa landshaftlar rivojlanishining ma'lum bosqichlarini hosil qiladi. Shu fikrga mos holda landshaft dinamikasi va rivojlanishiga insonning xo'jalik faoliyatlari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Insoniyat uning holatini yengillatishi yoki kuchaytira olsada, ritmik o'zgarishini belgilab bera olmaydi yoki barpo qilolmaydi. Biroq geotizimlar holatiga tashqi ta'sirning jadalligi oqibatida inson uchun o'zgacha nomaqbul o'zgarishlar kelib chiqishi mumkin [1:24].

Geotizimlar dinamikasi vohalar sharoitida ma'lum darajada aniq namoyon bo'ladi va jadal (intensiv) xarakterga ega. Landshaft dinamikasida tuproqning tuz tartibi, agroirrigatsiya yotqiziqlari, moddalarning nurashi va boshqa omillar qatnashadi. Vohalarda gidrogeologik jarayonlarga bog'liq tarzda tuproq-gruntning tuz tartibi ijobiy va salbiy muvozanatda bo'ladi, ya'ni sho'r bosish yoki tuz to'planishi ro'y beradi, lekin bu bevosita gruntning tabiiy suv o'tkazuvchanligi (drenajlanganligi)ga va inson tomonidan grunt suvlari tartibining boshqarilishi darajasi bilan bog'liq. Umuman, landshaftlarning u yoki bu yo'nalishdagi o'zgarishi ham (sho'rlanish va tuz to'planishi) geotizimlar dinamikasi hisoblanadi [10:59-60].

Bizning fikrimizcha landshaft dinamikasi – bu tashqi va ichki kuchlar ta'sirida landshaftlarning o'zgarishidir. Landshaftda yuzaga keladigan dinamika hisobiga u doimiy o'zgaradi va rivojlanadi hamda landshaft dinamikasi deganda landshaftning tuzilishining o'zgarishi bilan birga kelmaydigan, ya'ni birlik o'zgarmasligi doirasida sodir bo'ladigan o'zgarishlar tushuniladi. Landshaftning evolyutsiyasi (rivojlanishi) landshaft tuzilishining o'zgarishiga, bir invariantni boshqasiga almashtirishga olib keladigan qaytarilmas progressiv o'zgarishlar bilan birga keladi.

Landshaftning tarixiy rivojlanish bosqichlari asta-sekin, doimiy yoki uzluksiz va yo'naltirilgan qaytarilmas (mahalliy) o'zgarishlar (tendentsiyalar) bilan belgilanadi.

Landshtlar rivojlanish tarixi dastavval tashqi muhitdagi sekin, biroq uzoq muddatli yo'naltirilgan o'zgarishlar (tendensiyalar) bilan bog'liq.

Tashqi muhitning o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan evolutsion o'zgarishlar landshtlarning morfologik tuzilishining tub (qaytarilmas, sifatli) adaptiv qayta tuzilishida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan landshtlarning ba'zi tarkibiy elementlari asta-sekin yo'q bo'lib ketmoqda va ularning o'rnida o'zgargan muhitga ko'proq mos keladigan yangi tuzilmalar shakllanmoqda. Shunday qilib, ma'lum bir geosistema o'zining invariantidan tashqariga chiqadi va go'yo sifat jihatidan boshqasiga aylanadi. Evolutsion o'zgarishlarning namoyon bo'lishi uchun tashqi muhitdagi yo'naltirilgan o'zgarishlarning davomiyligi ushbu geosistemaning tabiiy hech bo'lmaganda asosiy tarkibiy elementlarining o'z-o'zini rivojlantirish dinamikasining xarakterli vaqtidan sezilarli darajada oshishi kerak.

Geosistemalarning tarixiy rivojlanish tendensiyalariga kuchli ta'sir ko'rsatadigan atrof-muhitning yetakchi omillari quyosh energiyasi va yerning ichki energiyasi bo'lib, ular hududlarning gidro-iqlimiy va geologik-geomorfologik xususiyatlarini tavsiflanadi. Geosistemalarning o'z-o'zidan rivojlanishi omillari orasida biota va ekzogen landsht jarayonlarida muhim rol o'ynaydi.

B.A.Bakarasov (2010) tamonidan landsht komplekslari dinamikasining 6 ta genetik turini ajratib ko'rsatgan [3:70-74].

1. O'z-o'zidan bo'ladigan dinamika-tashqi omillar ta'sirisiz ichki sabablarga ko'ra yuzaga keladigan o'z-o'zini rivojlantirish dinamikasi. O'z-o'zidan paydo bo'ladigan dinamikaga murojaat qilganda, o'z-o'zidan paydo bo'ladigan dinamika landshtga tashqi omillar ta'sirida yuzaga keladigan dinamikaning boshqa genetik turlari fonida sodir bo'lishini unutmashlik kerak.

2. Iqlim dinamikasi har xil davomiylikdagi iqlim o'zgarishi bilan bog'liq. Ko'p asrlik va uzoq muddatli iqlim ritmlari dinamika shaklida paydo bo'ladi.

3. Tektogenik dinamikaga neotektonik harakatlar sabab bo'ladi. Iqlim singari, neotektonik harakatlarda ham bir necha yildan ko'p million yilgacha davom etadigan aniq ifodalangan sikllar kuzatiladi. Neotektonikaning ta'siri ostida yer yuzasida landshtlarning o'zgartirishning doimiy jarayoni amalga oshiriladi.

4. Geomorfologik dinamika relyef shakllarining o'zi (qiyaliklar dinamikasi) va ekzogen relyef hosil qiluvchi jarayonlar suv va shamol eroziyasi, abraziya va boshqalar bilan bog'liq.

5. Biogen dinamika bu – landsht komplekslarining tarkibiy qismi sifatida hayvonlar faoliyati bilan bog'liq. Biogen dinamikaning ikki turini ajratish kerak: siklilik dinamikasi va ishlash dinamikasi. Siklik dinamika bir necha yildan o'n yilgacha yoki undan ko'proq vaqt oralig'ida o'zgaruvchan ko'tarilish va pasayish bilan populyatsiyalar sonining o'zgarishi bilan bog'liq.

6. Antropogen dinamikaga asosiy sabab inson faoliyatidir. Madaniy landshtlarni yaratish-ekinlar, bog'lar, hovuzlar va suv omborlari, chorva mollarini boqish ko'plab dinamik jarayonlarning faollashishi bilan birga keladi, bu esa aksariyat agrolandshtlarining shakllanishiga olib keladi — jarliklar, ko'chkilar, sug'oriladigan yerlarda ikkilamchi sho'r bosish, harakatdagi qumlar natijasida [3:70-74].

A.A.Bakarasovning qayd etishicha (2010) landshtlarning antropogen dinamikasi- bu tabiiy muhitga

iqtisodiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq. Ushbu turdagi dinamika quyidagicha namoyon bo'ladi va shu sabablarni biz umumlashtirib quyidagi asosiy turlarga ajratishni ma'qul topgan:

a) daraxt-buta o'simliklarini kesish va mexanik yo'q qilishning boshqa turlari, maydonning qisqarishi va o'rmonlar sifatining o'zgarishi, dashtlar va o'tloqlarning tarqalishi;

b) o'simlik va tuproq qoplamining mexanik shikastlanishi bilan bog'liq bo'lgan tezlashtirilgan qishloq xo'jaligi eroziyasi va tuproq deflyatsiyasi, yaylovlarning degressiyasi va qumlarining tarqalishi, cho'llanish, relyef va landshtlarning karrer-chiqindi komplekslari bilan o'zgarishi, shaharlar va sanoat zonalaridagi landshtlarning degradatsiyasi va tubdan o'zgarishi va boshqalar;

c) suv omborlari tomonidan suv bosgan qirg'oqlarning botqoqlanishi va qurg'oqchil landshtlarda sug'oriladigan yerlarda tuproqlarning ikkilamchi sho'rlanishi;

d) landshtlarning ifloslanishi va unga hamroh bo'lgan o'simliklar, tuproqlar, hayvonot dunyosining izdan chiqishi kuzatiladi.

Aksariyat hollarda landshtlarning antropogen dinamikasi tabiiy jarayonlar (eroziya, deflyatsiya, ifloslanish) tomonidan amalga oshiriladi, ammo iqtisodiy faoliyat natijasida kelib chiqadigan jarayonlar landshtlarning tanazzulga uchrashi va yo'q qilinishiga olib keladi.

Xulosa va tavsiyalar. Sug'oriladigan voha landshtlaridagi dinamik jarayonlarni tahlil etish natijasida qilingan asosiy xulosa bu - sug'oriladigan voha landshtlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmay, yerlarning o'zlashtirilishi katta maydonlarda tuproq qatlamini yuvilishi, sizot suvlari sathining ko'tarilishi, sho'rtob va sho'rxoklanish kabi jarayonlarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Shu bilan birgalikda, qurg'oqchil hududlarni o'zlashtirish, yerdan foydalanishda ilm-fan, texnikaning eng so'nggi yutuqlariga hamda inson xo'jalik faoliyatining ijobiy ta'siriga tayanish lozim. Hozirgi kunda salbiy dinamik jarayonlarning oldini olish uchun asosiy tadbirlar sifatida quyidagi quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Sug'oriladigan vohalarda sug'orish ta'sirida ro'y berayotgan dinamik jarayonlarni tadqiq etish, sug'orish ta'sirida vujudga kelishi tarixini o'rganish, uning rivojlanish holatini kuzatish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etishini aniqlashga imkonini yaratadi.

2. Sug'orilayotgan voha landshtlarida vujudga kelgan asosiy salbiy dinamik jarayon hisoblangan tuproq eroziyasining oldini olish maqsadida uchun haddan tashqari ko'p ishlov berish, noto'g'ri sug'orish va o'simlik qoplamini keskin suratlar bilan kamayib borayotganligi hamda intensiv dehqonchilik amaliyotlari tuproq eroziyasining ko'lamini kengaytiradi. Bu holatda esa tuproqning unumdor qatlamining yo'qolishiga, tuproq sifatining pasayishiga va qishloq xo'jaligi mahsuldorligining pasayishiga olib kelishi aniqlandi.

3. Sug'oriladigan yerlardagi landshtlarda tuproqning degradatsiyasining faoliyatini cheklash uchun tuproqqa ortiqcha ishlov berish, agrokimyoviy moddalarni haddan tashqari ishlatish va almashlab ekish ko'lamining juda ham kam darajada ekanligi kabi yerni boshqarishning noto'g'ri amaliyoti tuproq degradatsiyasiga olib kelishi mumkin. Bunga tuproq unumdorligi va qishloq xo'jaligi unumdorligini pasaytiradigan tuproq eroziyasi, organik moddalarning yo'qolishi, ozuqa moddalarining kamayishiga olib kelishi tabiiy holdir.

Adabiyotlar

1. Allayorov R.X. Janubi-g'arbiy Hisor tog' va tog'oldi landshaftlaridan foydalanish va geoeologik vaziyatni optimallashtirish// G.f.f.d. (PhD) ilm. dar. olish uchun taqdim et. diss.. –T.: 2023.177-b.
2. Александрова Т.Д. и др. Геоэкологические основы территориального проектирования и планирования. –М.: «Наука», 1989. –С. 144.
3. Бакарасов В.А. Экология ландшафтов. –Минск: БГУ, 2010. –С.100.
4. Исаченко А.Г. География сегодня. –М: «Просвещение», 1979. –С. 192.
5. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение физико-географическое районирование. – М.: «Высшая школа», 1991. –С. 368.
6. Козин В.В. К вопросу о парагенетических ландшафтных комплексах. // Науч. зап. Воронеж.отд. Геогр. об-ва СССР. – Воронеж: 1974. – С. 10-18.
7. Макунина А. А. Динамика ландшафта и её факторы. // Вопросы географии. Ландшафтоведение: теория и практика. – М.: «Мысль», 1982. – С. 16-22.
8. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. – М.: «Высшая школа». 1990. –С. 335.
9. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах. -Новосибирск: «Наука», 1978. –С. 319.
10. Ходжиматов А.Н. Антропоген landshaftshunoslik. Darslik. –T.: 2023. 130-b.
11. Zokirov S.Sh, Toshov X.R. Landshaftshunoslik. O'quv qo'llanma. –T.: 2016. 251-b.

REZYUME. Ushbu maqolada bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblangan sug'oriladigan voha landshaftlarining dinamikasi nazariy jihatdan tahlil qilingan bo'lib. Maqolada asosiy e'tibor landshaftlar dinamikasini tadqiq etishda fan sohasining bir qancha fikrlari tahlil qilishga qaratilgan.

РЕЗЮМЕ. В этой статье теоретически анализируется динамика ландшафтов орошаемых оазисов, что считается одним из актуальных вопросов сегодняшнего дня. В статье основное внимание уделяется анализу нескольких моментов из области науки при изучении динамики ландшафтов.

SUMMARY. This article is a theoretical analysis of the dynamics of irrigated Oasis landscapes, which is considered one of the pressing issues of today. The main focus of the article is on the analysis of several points of the field of Science in the study of landscape dynamics.

NAVOIY VILOYATI MEHNAT RESURLARINING SHAKLLANISHI VA AHOI BANDLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Sh.Sh.Norov – doktorant

Navoiy davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: mehnat resurslari, aholi bandligi, tabiiy geografik omillar, iqtisodiy geografik omillar, demografik omillar, sotsial geografik omillar.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, занятость населения, природно-географические факторы, экономико-географические факторы, демографические факторы, социально-географические факторы.

Key words: labor resources, employment of the population, natural and geographical factors, economic and geographical factors, demographic factors, socio-geographical factors.

Viloyat birinchi marta 1982-yil 20-aprelda tashkil topib, 1988-yilgacha shu maqomda mavjud bo'lgan. So'nggi marta esa u 27.01.1992-yilda qayta tiklangan. Maydoni 111,0 ming kv. km yoki respublika hududining yaqin to'rdan bir qismiga teng. Aholi soni esa 01.01.2023-yilda 1055,5 ming kishi. Mehnat resurslari soni 570,6 ming kishi. Bu geografik ko'rsatkichlar O'zbekiston miqyosida katta qutbiylik xarakteriga ega: maydoni bo'yicha ham, demografik salohiyati bo'yicha ham u ikkinchi, biroq hududiga ko'ra viloyat Qoraqalpog'iston Respublikasidan keyingi ikkinchi, aholi soni jihatidan esa faqat Sirdaryo viloyatidan oldinda. Ushbu taqqoslama ko'rsatkichlar Navoiy viloyatida aholi soni zichligining nihoyatda pastligidan guvohlik beradi [8].

Navoiy viloyati respublikamiz hududiy mehnat taqsimotida asosan, tog'-kon sanoati, shuningdek, rangli metallurgiya, kimyo, qurilish materiallari sanoati hamda qishloq xo'jaligida go'sht-jun chorvachiligiga ixtisoslashganligi bilan ajralib turadi.

Navoiy viloyati mehnat resurslarining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni quyidagi guruxlarga ajratish mumkin;

- Tabiiy geografik omillar. Mazkur omillarga; tabiiy geografik o'rin, geologik tuzilishi, foydali qazilma konlarining mavjudligi, rel'yef hususiyatlari, iqlimi va suvlari, landshafti, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosi kiradi.

- Iqtisodiy geografik omillar. Iqtisodiy geografik o'rin, tabiiy resurslar bilan ta'minlanganlik darajasi, aholining hududiy joylashuvi va harakati, bandligi, sanoat tarmoqlarining rivojlanganligi, qishloq xo'jaligi

tarmoqlarining ixtisoslashuvi, savdo va xizmat ko'rsatish tarmoqlarining tashkil etilganligi, transport va tashqi iqtisodiy aloqalar.

- Sotsial geografik omillar. Ushbu omillarga ta'lim, aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish, chakana savdoaholining ijtimoiy guruxlarga mansubligi, ma'lumotlik darajasi, kasbiy qobiliyati, malaka darajasi, tibbiy – fiziologik ko'rsatkichlari, tarixiy urf-odatlar, mehnat qilishga bo'lgan qarashlari.

- Demografik omillar. Aholining takror barpo bo'lish jarayonlari yani, tug'ilish, o'lim, tabiiy ko'payish, oilaviy jarayonlar; nikoh va ajralish demografik omillarni asosini tashkil etadi.

Navoiy viloyati mehnat resurslarining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganganimizda tabiiy geografik omillarning o'zni juda yuqori ekanligini ko'rishimiz mumkin. Navoiy viloyati Respublikamizning markaziy va shimoliy qismida joylashgan. Viloyat katta masofada bitta qo'shni Qozog'iston Respublikasi bilan chegaradosh. Ma'muriy birliklardan g'arbda Buxoro, janub va janubisharqida Samarqand va shimoliy sharqda Jizzax viloyatlari bilan, shimolda va shimolig'arbda Qoraqalpog'iston Respublikasi bilan, janubda qisqa masofada Qashqadaryo viloyati bilan tutash.

Viloyat geografik iqtisodiy kartada o'ziga xos tashqi hududiy qiyofaga ega bo'lib; uning asosiy yuki, qayta ishlash sanoati, demografik va iqtisodiy salohiyati juda kichik maydonni egallagan janubiy qismida, katta maydinni egallagan markaziy va shimoliy hududlarida ekstensiv, cho'l hududlarga xos yaylov chorvachiligi va tog'-kon sanoati tasahkil etilgan.